

תורת אמך

ביאורי סוגיות והדרכה לימודית

מסכת ביצה

פרק שני

סוגיה יח: מלאכת יום טוב (10): גדרי מלאכה לצורך
הנאת הגוף

נכתב בסייעתא דשמיא

על ידי

אליהו מאיר ליפשיץ

ב"ר חיים שמאי ז"ל

ישיבת ברכת משה, מעלה אדומים

© כל הזכויות שמורות למחבר

סוגיה יח: מלאכת יום טוב (10): גדרי מלאכה לצורך הנאת הגוף

רקע

סוגייתנו דנה האם מותר לכבות נר לצורך הנאת הגוף. סוגיה זו חשובה מאוד בגדרי מלאכה ביום טוב מפני שהיא מגדירה את הצרכים המתירים לעשות מלאכה ביום טוב. לאור סוגיה זו אנו צריכים לדון האם מותר להפעיל מיקסר חשמלי ביום טוב? האם מותר להפעיל מזגן? והאם מותר לנסוע במכונית לטיול?

סוגיה זו מורכבת מאוד, וצריכים ללמוד את הראשונים המפרשים אותה בתשומת לב רבה. שים לב לפי כל אחד מהראשונים מדוע הגמ' אוסרת כיבוי הנר לצורך תשמיש המיטה, האם מפני שהתורה התירה מלאכות לצורך אוכל נפש בלבד, או מפני שכיבוי מוגדר כמכשירי אוכל נפש או מפני שכיבוי הוא מלאכה אסורה ואסור לעשותו אפילו לצורך אוכל נפש.

מפני חשיבות הסוגיה נעמיק בה מעבר למקובל בתוכנית זו.

מקורות

א. גמ' כב.-כב: "בעא מיניה אבא בר מרתא מאביי מהו לכבות את הנר... לא מצינו אלול מעובר"

ב. כתובות ז. "רב יהודה שרא למיבעל בתחלה ביו"ט... צבי צריך לכל נפש הוא"

ג. רש"י ד"ה מותר, ר' יהודה, איתיביה, איתיביה בקעת, כדשנין תוס' ד"ה אין, ההיא; תוס' כתובות ז. ד"ה אמר רי"ף יא.-יא: "בעא מיניה אבא בר מרתא... למכחל עינא ביום טוב שני של גליות"

בעל המאור יא. באלפס

השגת הראב"ד יא. באלפס אות א

רמב"ן במלחמות יא. ד"ה אמר [שים לב למחלוקת העקרונית בין הרמב"ן לבין רש"י ותוס' בהסבר הסוגיה]

ר"ן ד"ה גמ', כי, מהו לכבות, אמימר, ושמענין

רא"ש סי' יט

מרדכי סי' תרפא, "ההוא ר' יהודה היא ושרי בעישון... וה"ה בניית בית" רשב"א ד"ה אם בשביל

רא"ה ד"ה בעא מיניה, איתיביה אין מכבין, בעא מיניה אביי, בעא מיניה רב אשי

מאירי ד"ה וכן אין מכבין הבקעת

רמב"ם הל' שבייתת יום טוב פ"ד הל' ב-ד

ד. שו"ע סי' תקיד סע' א ומשנה ברורה [בעיקר: ס"ק ב, ד-ה (ביאור הלכה ד"ה או), ז, ט, יא-יב]

תורת אמך, ביצה כב-כב:

רשב"א ד"ה א ב ש ב י ל

אם בשביל שלא יתעשן הבית או הקדרה מותר. ו"מ בשביל שלא יתעשן הבית שלא ישחיר הכותל וכן הקדרה עצמו שאין כאן צורך י"ט, אבל בשביל שלא יתעשן הבית שהוא יושב בו כדי שלא יצטרך לצאת מן הבית ולהתבטל מסעודתו אין לך אוכל נפש גדול מזה ובכי הא אפילו רבנן מודו, ותדע לך מדבעי מיניה אביי מרבא מהו לכבות את הדליקה ב"ט היכא דאיכא סכנת נפשות לא תיבעי לך כי תיבעי לך משום אבוד ממון מאי ופשט ליה לאיסורא ואותביה אביי מהא דאין מכבין את הבקעת ואם בשביל שלא יתעשן הבית מותר דאלמא דאפילו היכא דליכא אלא אבוד ממון בלבד וליכא משום שמחת י"ט וצורך אוכל נפש [שרין ר' יהודה להדיא. וכיון שכן איכא למימר דבהא הוא דפליגי רבנן עליה דר' יהודה הא כדי שלא יתעשן הבית שהן יושבים בו להתבטל מסעודתן אפילו רבנן מודו דאין לך צורך אוכל נפש גדול מזה. אבל רש"י ז"ל נראה שהוא מפרש דר' יהודה דוקא בשמתעשן הבית שהוא יושב בו אמרה וכן בעשון הקדרה שהוא מבשל בה וכדי שלא יתעשן המאכל שכן פירש לקמן גבי בעיא דמהו לכבות את הדליקה איתיביה אביי אין מכבין וכו' ואם בשביל שלא יתעשן הבית מותר ואין לך עשון גדול מזה שהוא צריך לצאת בחורף ולאכול בשרב או בגשמים. ולפי פירוש זה לא נחלקו חכמים אלא בעישון הבית אבל בעישון הקדרה מודו לר' דצורך אוכל נפש הוא. וי"מ בשביל שלא יתעשן הקדרה עצמה ואפ"ה שרי ר' יהודה שהוא צריך לבשל בה והוי דומיא דשלא יתעשן הבית שהוא צריך לאכול בתוכו.

הא דפשיט הכא כרבנן לאיסורא בין בכיבוי הנר מפני דבר אחר בין בכיבוי בקעת כדי שלא יתעשן הבית ושלא תתעשן הקדרה וכן במכחל עינא ביומא טבא הרי"ף ז"ל אמר דכן הלכה. ואיכא דקשיא ליה דהא אסיקנא לקמן באידך פרקא דהלכה כר' יהודה דאמר לכם לכל צרכיכם ואין מורין כן, ותיריך הרז"ה ז"ל דהכא נמי משום דאין מורין כן הוא דמהדרי הכי ואנן דאמרין כרבנן אלא שהיה לו לר"ף ז"ל לפרש, אבל הרמב"ן ז"ל אומר דהכא לגמרי אסרו דהא לאו בפרקא הוה ולא בפני עם הארץ וכן בהשחזת סכין לא אשכחן מאן דשרי בלא שינוי הלכה למעשה, אלא שצריך לתקן הסוגיות ולתרגם דאלו הכא אסרו לגמרי ואלו בגריפת תנור אשכחן דשרו לגמרי היכא דלא איפשר ורבי חייה לדביתהו ורבה לשמעיה אורויי אורו להו ואזהורי מזהרי להו מחרוכא ולמעבד ריפתא מעלייתא ואמרין נמי התם דרשינן משמך הלכה כרבי יהודה ואמר להו יהא רעוא דכל הני מילי מעלייתא תדרשון משמי, וי"ל שלא סמכו על ר' יהודה לגמרי אלא באותן הדברים שהם עיקר מכשירי אוכל נפש כגריפת תנור כדי שלא יחרוך התבשיל עצמו שאם אתה מחמיר עליו אתי לאימנועי משמחת י"ט, ובדברים שאינם עיקר אוכל נפש אלא שהן צריכין כגון כבוי בקעת שלא יתעשן הבית במקום שהוא אוכל שם או כבוי הדליקה משום אבוד כלי תשמישו שאוכל בהם אסור לגמרי בין להורות בין לעשות מעשה ביחוד וכל שכן לכבות את הנר מפני ד"א ואע"פ שתשמיש צורך כל נפש וראוי להתיר בו מלאכה כדאיתא בכתובות מ"מ מכשיריו אסורין, הא לר' יהודה כל שהוא דוחה י"ט מכשיריו נמי דוחין, וכן כחול עין הנאת כל הגוף ולדברי ר' יהודה דאמר לכם לכל צרכיכם מותר ולא סמכו על דברי ר' יהודה בזו ב"ט ראשון אלא בשני. ובדברים שהם מכשירי אוכל נפש אלא שאין צריכין כ"כ כגון סכין שעמדה שהרי איפשר בשאלה שהרי מצויין לכל ויוליד בהמה אצל סכין או סכין אצל בהמה מותר ע"י שינוי דכיון דאיפשר ע"י שינוי לא שרינן אלא שאין מורין כן משום דשכיחי ולא אתי לאימנועי משמחת י"ט ולפיכך דורשין בכלל הלכה כר' יהודה במכשירין ובפרטן מחלקין בהן הכל לפי מה שהוא ענין, אלו הם דברי הרמב"ן ז"ל.

רא"ה ד"ה בעא מיניה, איתיביה אין מכבין, בעא מיניה אביי,
בעא מיניה רב אשי

בעא מיניה אבא בר מרת לאביי מהו לכבות הנר ביום טוב מפני דבר אחר, אמר ליה איפשר בבית אחר. אין לו בית אחר מאי, איפשר לו לעשות מחיצה. אין לו דבר לעשות מחיצה מאי, איפשר לו לכפות עליו את הכלי. אין לו כלי לכפות עליו מאי, אמר ליה אסור. הא ודאי מותר לו לעשות מלאכה לצורך דבר אחר מדין תורה מיהת דדבר אחר צורך היום הוא, אלא מתוך שאין כבוי הנר מלאכה בגופו של דבר אלא שהוא נהנה בסילוק הנר לפיכך נסתפק לו, והוא הדין אפילו בגופו של אוכל נפש בענין זה.

איתיביה אין מכבין את הבקעת כדי לחוס עליה ואם בשביל שלא יתעשן הבית או הקדרה מותר. והרי זה ככבוי הנר מפני דבר אחר, שאין כיבוי הבקעת מסייע כלום לאוכל נפש אלא שיש בסילוקה מניעת היזק. אמר ליה ההיא רבי יהודה היא. פירוש דאמר לכם לכל צרכיכם. כי קאמינא אנא לרבנן.

בעא מיניה אביי מרבה מהו לכבות את הדלקה ביום טוב היכא דאיכא סכנת נפשות לא קא מבעיא לי דאפילו בשבת שרי אלא כי קא מבעיא לי דאיכא אבוד ממון מאי. פירוש איבוד ממון לאו דוקא דמשום הפסד ממון לא שרינן איסורא, אלא הכי קאמר דאיכא איבוד אוכל נפש, והא דומיא דאידיך בעיין אלא דלא איבעו בהדי הדדי דהא נמי האי טעמא לפי שאינה מלאכה בגוף אוכל נפש בעשייתו אלא שלא יפסד ומבעיא לן אי שני לן בהו. איתיביה אין מכבין את הבקעת. דהוה ליה כי האי גונא כדפרישנא. אמר ליה ההיא רבי יהודה היא כי קאמרינן אנא לרבנן.

בעא מיניה רב אשי מאמימר מהו לכחול את העין ביום טוב. הא נמי דומיא לאידיך בעיין דמיכחל עינא בסוף אוכלא ופצוחי עינא שאין זה רפואת חולי שהרי עתיד הוא להתרפות אלא שמחזק עכשו ראותו והרי זה צורך אוכל נפש שיראה ויתאוה, אלא שהיא מלאכה שאינה נעשית בגוף אוכל נפש ממש אלא חוץ ממנו והיא מגעת לו שהוא מסתייע בכך. היכא דאיכא סכנה כגון רירא דיצא דמא דמעטא וקדחתא ותחלת אוכלא לא קא מבעיא לי דאפילו בשבת נמי שרי כי קא מבעיא לי סוף אוכלא ופצוחי עינא מאי, אמר ליה אסירי. איתיביה בקעת ושני ליה כדשנינן.

ותימא דהכא משמע בהדיא דליתא לדר' יהודה, ולקמן פסקינן הילכתא בהדיא כר' יהודה דמרבי נמי מכשירין מדכתיב לכם. ומסתבר לי דר' יהודה נמי מרבי כלהי מלכם מרבי מכשירין ומרבי כי האי גונא והיינו דאמר לכם לכל צרכיכם ולא אמר לרבנות מכשירין, וקיימא לן כרבי יהודה במכשירין, וכרבנן בהא דלא דרשינן לכם לרבנות כהאי גונא, ואפילו באוכל נפש גופיה כל שאין המלאכה נעשית בגופו של אוכל אלא חוץ ממנו. ואף על גב דמיייתנן לה לדידן לקמן בכי האי לישנא דלכם לכל צרכיכם, לישניה דרבי יהודה הוא דנקטינן ולאו דסבירא לן לגמרי אלא כדאמרן.

מאירי ד"ה וכן

וכן אין מכבין הבקעת אפילו שלא לעשן את הקדרה ר"ל את התבשיל או שלא לעשן את הבית אע"פ שצריך לו לאוכל נפש כגון שאם לא יכבה יצטרך לצאת מן הבית מתוך העשן וכל שכן אם היה בא לכבות מצד שהוא חס עליה שלא תכלה וכן אסור לכבות את הדליקה ביו"ט כל זמן שאין שם סכנת נפשות ואפילו לצורך אכל נפש כגון להציל מאכלו שלא תאמר הואיל ומלאכת אוכל נפש מותרת יהא הכבוי מותר שאין הכבוי מותר לעולם אפילו למכשירי אוכל נפש והוא שאסרנוה אפילו היה עושהו שלא להתעשן הקדירה כמו שביארנו הא אם יש שם סכנת נפשות אף בשבת מותר וקצת רבני צרפת התירו לכבות דליקה כל שהיא לקצת צורך אוכל כגון שהוא בית דירתו או שיפסד מאכלו ואין נראה כן ומ"מ אם כבה את הנר מפני דבר אחר או את הבקעת שלא לעשן את

תורת אמך, ביצה כב-כב:

הבית או כבה את הדליקה בדיעבד פטור שהרי מלאכה שאינה צריכה לגופה היא שמא תאמר היאך לא נתירה למכשירי אוכל כגון שלא לעשן את הקדירה וכו' והלא אמרו בפרק הבא כ"ח ב' לכם לכל צרכיכם לרבות את המכשירין ולדעת ר' יהודה שהלכה כמותו ואם מפני שאמרו הלכה ואין מורין כן הרי דרשה רבה בשם רב חסדא והלכה למעשה אמרו סכין שעמדה מותר לחדדה יש לפרש שלא נאמר כן אלא במכשירין שיש בהן צורך אוכל נפש קצת לתיקון האוכל אבל מכשירין שאינו צריך לאוכל כלל אלא שהוא צריך לו שלא לקלקלו אינו מותר ואע"פ שהותר הכבוי בבשרא אגומרי אין זה כלום דבבשרא אגומרי לגחלים לוחשות אנו צריכין והכבוי על כרחנו הוא בא אבל כבוי בידים לעולם לא הותר הואיל ואין גוף הכבוי מכשיר האוכל לעולם אלא שמונעו מלהתקלקל וכן אמרו שאין ממתקין את החרדל בגחלת של עץ מפני שהוא מכבה שהרי אין תקון האוכל ומתוקו בא מחמת הכבוי אלא בשביל לחישה הגחלים והזק חמימותה והכבוי בא מאליו ומתוך כך לא הותר הכבוי אף למכשירי אוכל נפש זו היא שיטתנו וי"מ שלא יתעשן הבית שהוא חס על שחרות הכותלים וכן שלא תתעשן הקדירה שהקדירה של מתכת מוצהב וחס על עשונה ואין נראה כן שאין אלו מכשירי אוכל נפש כלל וגדולי הדור ראיתי שמפרשים כפירושונו אלא שלענין פסק מחלקין בין עשון הבית לעשון קדירה שעשון הבית הוא מכשירין ואסור ועישון קדירה אוכל נפש ממש ומותר וכשהקשינו עליהם בעשון הבית אחר שהם קורין אותו מכשירי אוכל מפני מה לא התירו וכו' יהודה הם משיבין שיש מכשירין שפוסקין בהם כר' יהודה אף בפרהסיא והם הצריכים לגוף האוכל כגון גריפת התנור וכדי שלא לעשן את התבשיל ויש שאנו פוסקין בהם כמותו אלא שאין מורין כן כגון מכשירין שאינם באים לגוף האוכל כגון השחזת סכין והשפוד שאפשר בהם מתוך הדוחק או בשאלה ומתוך כך לא התירו אלא בשנוי ובצנעה ויש שאין הלכה כמותו בהם כלל כגון כבוי להסרת עשן מקום האכילה או לדבר אחר או להצלת ממון.

הסבר הסוגיה

איתביה אין מכבין את הבקעת כדי לחוס עליה ואם בשביל שלא יתעשן הבית או הקדירה מותר אמר ליה ההיא רבי יהודה היא כי קאמינא אנא לרבנן. [ברייתא וגמ' כב.]

הגמ' דנה האם מותר לכבות את הנר לצורך תשמיש המיטה, האם מותר לכבות דליקה משום הפסד ממון, והאם מותר לכחול עין לרפואה בחולה שאין בו סכנה. הגמ' משווה את שלושת המקרים הללו לברייתא המתירה לכבות בקעת [=בול עץ] כדי שהקדירה והבית לא יתמלאו עשן, ואומרת שברייתא זו נשנתה על ידי רבי יהודה, ורבנן חולקים.

ההשוואה בין כיבוי הנר לצורך תשמיש וכיבוי הדליקה למניעת עשן בבית ברורה, בשניהם הדיון האם התורה התירה עשיית מלאכה לצורך אוכל נפש בלבד, או שהתורה התירה עשיית מלאכה לצורך כל הנאות הגוף. ההשוואה לכיבוי דליקה משום הפסד ממון אינה ברורה, מהיכי תיתי שהפסד ממון מתיר מלאכה דאורייתא, ומה הקשר בין הפסד ממון לבין הנאת הגוף? ההשוואה לכחילת העין אינה ברורה, שכחילת העין אסורה מדרבנן וכיבוי הוא מלאכה מהתורה. כמו כן רפואה אינה הנאה השווה לכל נפש, אלא רק לחולים, ואילו מניעת עישון הבית שווה לכל נפש.

תירוץ הגמ', שהברייתא המתירה כיבוי הבקעת למניעת עישון הבית נשנתה על ידי רבי יהודה, וחכמים חולקים ואוסרים אינו ברור, רבי יהודה וחכמים נחלקו בדין מכשירי אוכל

נפש, ובסוגייתנו הדיון אינו במכשירי אוכל נפש אלא בצורכי הגוף, מה ההשוואה בין שני הדינים?

נחלקו הראשונים בהבנת הדיון בסוגיה:

רש"י ותוס' מפרשים שהגמ' דנה האם מותר לעשות מלאכה לצורך הנאת הגוף. הרמב"ן והר"ן מפרשים שברור שמותר לעשות מלאכה לצורך הנאת הגוף, והדיון בסוגיה האם מותר לעשות מלאכה לצורך מכשירי אוכל נפש ולצורך מכשירי הנאות הגוף. הרא"ה, המאירי והרמב"ם מפרשים שמותר לעשות מלאכה לצורך הנאת הגוף, והדיון בסוגיה הוא דין ספציפי במלאכת כיבוי, האם מותר לכבות לצורך אוכל נפש ולצורך הנאות הגוף.

נפרט את שיטות הראשונים:

רש"י [ד"ה ר' יהודה] מפרש את הגמ' התולה את דין כיבוי הנר לצורך תשמיש וכיבוי הבקעת למניעת עישון הבית במחלוקת רבי יהודה ורבנן, "ר' יהודה דאמר לקמן מכשירי אוכל נפש שרו ודריש יעשה לכם לכל צרכיכם והאי נמי צרכיכם הוא וכן תשמיש ואנא דאסרנא כרבנן דרשי הוא לברו". רש"י מפרש שחכמים ורבי יהודה נחלקו בהיקף ההיתר לעשות מלאכות ביום טוב. חכמים סוברים שהתורה התירה מלאכות לצורך אוכל נפש בלבד, ורבי יהודה סובר שהתורה התירה "לכם" – לכל צרכיכם. רבי יהודה לומד מ"לכם" שתי הלכות: א. מותר לעשות מלאכה לצורך מכשירי אוכל נפש. ב. מותר לעשות מלאכה לצורך הנאת הגוף. רבנן אינם דורשים "לכל צרכיכם", ולכן אוסרים מכשירי אוכל נפש, ואוסרים הנאות הגוף.

רבי יהודה מתיר לכבות הנר לצורך תשמיש, לכבות האש שלא תשרוף את ביתו ולא יהיה לו מקום נח לשבת, ולרפא את העין, מפני שכל הדברים הללו הם הנאות גופניות הכלולות ב"כל צרכיכם".

לפירושו של רש"י לשון הגמ' "מהו לכבות את הדלקה ביום טוב משום איבוד ממון" אינו מדוייק. מניעת איבוד ממון אינה נכללת ב"כל צרכיכם", ואסור לעשות מלאכה למנוע איבוד ממון, ההיתר לכבות את הדליקה הוא רק "שלא יצטרך לישב בשרב ובגשמים" [רש"י ד"ה איתיביה כו'].

תוס' [ד"ה ההיא] מפרש כרש"י, ומשתמש בפירושו של רש"י כדי לתרץ שאלה ששואלים כל הראשונים. מחד גיסא, אביי, רבה ואמימר אוסרים לכבות נר מפני דבר אחר, לכבות דליקה ולכחול עין חולה, למרות שרבי יהודה מתיר, משמע שהלכה כרבנן, ומאידך גיסא, אנו פוסקים הלכה כרבי יהודה שמותר לעשות מלאכה לצורך מכשירי אוכל נפש. מתרץ התוס', שרבנן אינם דורשים "לכם" – לכל צרכיכם" ואוסרים גם מכשירי אוכל נפש וגם הנאות הגוף. רבי יהודה דורש "לכם" – לכל צרכיכם" ומתיר גם מכשירי אוכל נפש וגם הנאות הגוף. להלכה אנו פוסקים כרבי יהודה שדורשים "לכם" – לכל צרכיכם, אבל

תורת אמך, ביצה כב-כב:

דורשים דרשה זו רק לענין מכשירי אוכל נפש ולא לגבי הנאות הגוף האסורות ביום טוב **מהתורה**. תוס' מתרץ תירוץ נוסף, שאנו פוסקים כרבי יהודה גם לגבי מכשירי אוכל נפש וגם לגבי הנאות הגוף, אבל אביי, רבה ואמימר פסקו כרבנן מפני שאין מורין הלכה כרבי יהודה. הרא"ש [ס' יט] סובר כרש"י ותוס', אבל לדעתו אנו פוסקים כרבי יהודה ומחמירים בהנאות הגוף מדרבנן בלבד.

מפירושים של רש"י, תוס' והרא"ש ניתן להסיק שיש שלש רמות בדיני מלאכה ביום טוב: א. המושג "אוכל נפש" כולל צרכי אכילה בלבד. דין זה מפורש בפוסקים ומוסכם לכולי עלמא.

ב. "מתוך" מתיר עשיית מלאכה אף שאינה לצורך אוכל נפש. דין מתוך מוגבל בשתי הגבלות:

1. הוא מתיר רק מלאכה שהותרה לצורך אוכל נפש.

2. הוא מתיר רק הנאה השווה לכל נפש. [כך מפורש בגמ' בכתובות ז.]

ג. "לכם לכל צרכיכם" מתיר לרבי יהודה כל הנאות הגוף. רבנן אינם דורשים דרשה זו, והנאות הגוף אסורה לדעתם. לפי הסברו הראשון של תוס' הלכה כרבי יהודה ואין מורין כן, לפי הסברו השני של תוס' הנאות הגוף אסורות מהתורה, ולפי הסברו השני של הרא"ש האיסור מדרבנן.

לרמב"ן [במלחמות יא. באלפס מובא בר"ן יא: ד"ה כ"ן] שיטה אחרת בביאור הסוגיה. הרמב"ן מפרש: "אף על פי שהתשמיש צורך כל נפש וראוי להתיר בו מלאכה כדאיתא בכתובות מכשירין אסורין". הרמב"ן חולק על רש"י ותוס' בשתי נקודות:

א. לדעת רש"י ותוס' תשמיש אינו כלול ב"אוכל נפש", ולכן חכמים אוסרים עשיית מלאכה לצורך תשמיש, רבי יהודה מתיר משום שהוא דורש "לכם" – לכל צרכיכם". הרמב"ן סובר שתשמיש כלול ב"אוכל נפש", שהנאות השוות לכל נפש כלולות באכילה המתירה עשיית מלאכה ביום טוב.

ב. לדעת רש"י הדיון בסוגיה האם תשמיש המיטה, מניעת שריפת הבית וריפוי העין מתירים עשיית מלאכות ביום טוב. לדעת הרמב"ן ברור לגמ' שמותר לעשות מלאכה לצורך הנאות הגוף, הדיון האם מותר לעשות מלאכה בשביל מכשירי צרכי הגוף.

לדעת הרמב"ן מותר לעשות חבורה לבעול בעילת מצוה מפני שתשמיש הוא הנאה השווה לכל נפש וכלול ב"אוכל נפש", אבל כיבוי הנר הוא מכשירין לתשמיש, ואסור לדעת רבנן האוסרים מכשירי אוכל נפש. כמו כן כיבוי השריפה וכחילת העין אינם יוצרים הנאה לגוף אלא רק מסלקים דבר המפריע להנאת הגוף, סילוק ההפרעה מוגדר כמכשירין שרבנן אוסרים.

להלכה סובר הרמב"ן שהלכה כרבי יהודה שמכשירי אוכל נפש ומכשירי הנאות הגוף מותרים ביום טוב מהתורה, אבל חכמים אסרו מכשירי הנאות הגוף, והתירו רק מכשירי אוכל נפש.

הרמב"ן מבאר: "ודברים שאינן עיקר אוכל נפש אלא שהם צריכין, כגון כבוי הבקעת שלא יתעשן הבית במקום שצריך לאכול שם, או כבוי הדליקה משום אבוד כלי תשמישו שאוכל בהם... וכל שכן לכבות את הנר מפני דבר אחר. אע"פ שהתשמיש צורך כל נפש וראוי להתיר בו מלאכה... וכן הכוחל את העין מכשירין של הנאת הגוף המותרת ביום טוב ראשון הוא". מפירושו של הרמב"ן עולה שהיתר מלאכת אוכל נפש נרחב והוא כולל לא רק אכילה אלא גם הנאות הגוף השוות לכל נפש. תשמיש המיטה ובריאות העין הם הנאות הגוף המתירות עשיית מלאכה בשבילן. מקום לשהות בו להסתתר מפני החמה ומפני הגשמים אינו מוגדר כהנאת הגוף, ורבי יהודה מתיר כיבוי הדליקה רק כדי שיהיה לו מקום לאכול שם.

רבינו אלחנן [במרדכי סי' תרפא] חולק על הרמב"ן בהגדרת הנאות הגוף המותרות ביום טוב, והוא מרחיב את ההיתר: "מהו לכבות פירש רבינו אלחנן דקא מיבעיא ליה בבית שאין בו צורך יום טוב כלל אלא דר בבית אחר, אבל אם דר באותו בית ואין לו בית אחר לדור בו, אין לך צורך יום טוב גדול מזה, ומותר אפילו לרבנן דר' יהודה. וכן משמע הלשון דקאמר כי קא מיבעיא ליה משום איבוד ממון משמע דאין כאן אלא איבוד ממון ולא צורך יום טוב ולכן מדמי ליה למכשירי אוכל נפש כר' יהודה". רבינו אלחנן סובר שמקום לגור בו כלול בהיתר אוכל נפש, ואם אין לו בית אחר לגור בו מותר אף לדעת רבנן לכבות את הדליקה. רבנן ורבי יהודה חולקים כשיש לו בית אחר ומכבה את הדליקה להצלת ממון בלבד. רבנן סוברים שהצלת ממון אינה מתירה מלאכה ביום טוב, ורבי יהודה סובר שמניעת הצער שממונו כלה כלול ב"כל צרכיכם" [הסבר זה אינו מפורש בדברי רבינו אלחנן, אבל לכאורה ההסבר ההכרחי. לפי הבנה זו רבינו אלחנן מפרש את הסוגיה כפירושו של רש"י, אבל מרחיב את הגדרת "כל צרכיכם" אפילו למניעת איבוד ממון].

העולה משיטת רבינו אלחנן, שמותר מהתורה לאדם שאין לו מקום לדור בו לכבות בית ביום טוב ולגור בבית בו ביום [שיטה זו מפורש בתוס' בשם ר"י, האוסר לבנות בית ביום טוב רק מפני עובדא דחול. אמנם תוס' מתיר מדין "מתוך" ורבינו אלחנן מתיר מפני שמקום דיור כלול ב"אוכל נפש"].

לרא"ה [ד"ה בעא מיניה אבא] שיטת שלישת בביאור הסוגיה: "הא ודאי מותר לו לעשות מלאכה לצורך דבר אחר מדין תורה מיהת, דדבר אחר צורך היום הוא, אלא מתוך שאין כבוי הנר מלאכה בגופו של דבר אלא שהוא נהנה בסילוק הנר לפיכך נסתפק לו, והוא הדין אפילו בגופו של אוכל נפש בענין זה". לדעת הרא"ה אין מחלוקת בין רבנן לר' יהודה בענין מלאכות לצורך הנאת הגוף, לכולי עלמא צרכי הגוף נכללים בהיתר מלאכת אוכל נפש, ומותרים, "מדין תורה מיהת", ביום טוב. מחלוקת רבנן ור' יהודה היא במלאכת כיבוי שהיא איננה מלאכה בגופו של דבר, אלא מלאכת סילוק, ולפיכך איננה מוגדרת כמלאכת אוכל

תורת אמך, ביצה כב-כב:

נפש. ר' יהודה מתיר מלאכת כיבוי ביום טוב, מדין "לכם". רבנן שלא סוברים דין "לכם" אוסרים מלאכת כיבוי מדאורייתא.

הרא"ה מפרש שהסוגיה דנה במקרים שהמלאכה אינה מתבצעת בגופו של דבר, לכן המלאכה אינה מוגדרת כמלאכת אוכל נפש. מלאכת כיבוי אינה יוצרת אוכל נפש, אלא רק מונעת היזק האוכל, ולכן אינה מוגדרת כמלאכת אוכל נפש. כחילת העין אסורה מפני ש"אין זה רפואת חולי, שהרי עתיד הוא להתרפאות אלא שמחזק עכשיו ראותו, והרי זה צורך אוכל נפש שיראה ויתאוה, אלא שהיא מלאכה שאינה נעשית בגוף אוכל נפש ממש אלא חוץ ממנו" [ד"ה בעא מיניה], רפואת העין אינה מוגדרת כצורך יום טוב, אלא רק היכולת לראות את האוכל ולהתאוות לו מוגדר כצורך יום טוב, ומלאכה זו אינה בגוף האוכל, ולכן אסורה כמלאכת כיבוי.

המסקנות העולות מהסברו של הרא"ה הן:

א. הנאת הגוף מוגדרת כמלאכת אוכל נפש המותרת ביום טוב.

ב. תשמיש המיטה הוא הנאת הגוף המתירה מלאכה ביום טוב, מקום לדור בו ורפואת העין אינם מוגדרים כהנאת הגוף המתירה מלאכה ביום טוב [לגבי כיבוי הדליקה מדגיש הרא"ה שרבי יהודה מתיר רק מפני איבוד אוכל נפש. לגבי כחילת העין הרא"ה מדגיש שרבי יהודה מתיר רק מפני שכחילת העין גורמת לראות את האוכל ולהתאוות לו. בשני המקרים הרא"ה מדגיש שרק הפגיעה באכילה מתירה עשיית מלאכות].

ג. כיבוי אינו מלאכת אוכל נפש ואסור אף כשמכבה לצורך אוכל נפש. לפיכך אסור לכבות את הבקעת אפילו אם האוכל ישרף.

הבנה זו שכיבוי אינו מלאכת אוכל נפש ואסור אף כשעושה אותו לצורך אוכל נפש עולה גם מפירושם של המאירי והרמב"ם. המאירי [ד"ה וכן] אומר סברא זו בצורה מפורשת: "כבוי בידים לעולם לא הותר, הואיל ואין גוף הכבוי מכשיר האוכל לעולם אלא שמונעו מלהתקלקל". הרמב"ם [פ"ד ה"ב] פוסק: "אף על פי שהותרה הבערה ביום טוב שלא לצורך אסור לכבות את האש אפילו הובערה לצורך אכילה, שהכבוי מלאכה ואין בו צורך אכילה כלל".

הראשונים מקשים שסוגייתנו סותרת את סוגיית מכשירי אוכל נפש [כח]. בסוגיית מכשירי אוכל נפש נפסקה הלכה כרבי יהודה, ומסוגייתנו משמע שאין הלכה כרבי יהודה. נחלקו הראשונים בפסק ההלכה:

הראב"ד [יא. באלפס] מתעלם מכך שמסוגייתנו משמע שאין הלכה כרבי יהודה, ופוסק הלכה כרבי יהודה גם לענין מכשירי אוכל נפש, וגם לגבי המקרים המובאים בסוגייתנו.

בעל המאור [יא. באלפס], תוס' [ד"ה ההיא] בהסבר הראשון והרא"ש [סי' יט] בהסבר הראשון מפרשים שהלכה כרבי יהודה, וסוגייתנו פוסקת כרבנן מפני שאין מורים הלכה כרבי יהודה, אבל היודע שהלכה כרבי יהודה רשאי להקל בכל המקרים המובאים בסוגייתנו.

מהדורה ראשונית ללא הגהה

הרמב"ן [יא. באלפס] והרא"ש [סי' יט] בהסבר השני מפרשים שהלכה כרבי יהודה ומהתורה מותר לעשות מלאכה לצורך מכשירי אוכל נפש ומותר לעשות את הדברים המובאים בסוגייתנו, אבל חכמים אסרו את הדברים המובאים בסוגייתנו והתירו מכשירי אוכל נפש בלבד.

התוס' בהסברו השני והרא"ה [ד"ה בעא מיניה רב אשי] סוברים שהלכה כרבי יהודה במכשירי אוכל נפש, ואין הלכה כמותו בדרשת "לכם" – לכל צרכיכם", והמקרים המובאים בסוגייתנו אסורים מהתורה.

סיכום

השאלה המרכזית הנידונה בסוגיה האם היתר מלאכות ביום טוב מוגבל לאוכל נפש בלבד או שניתן להרחיבו אף להנאות הגוף. אם ההיתר מורחב גם להנאות הגוף יש לדון בהגדרת הנאות הגוף הנכללות בדין זה.

רש"י, תוס' ורא"ש סוברים שדין "אוכל נפש" מתייחס לאכילה בלבד. הנאות הגוף מותרות מדין "מתוך" בלבד לרבנן, ומדין "לכם" – לכל צרכיכם" לרבי יהודה. להלכה מביאים התוס' והרא"ש שלש דעות: א. הלכה כרבי יהודה שמותר לעשות "כל צרכיכם" אבל אין מורין כך. ב. הלכה כרבי יהודה מהתורה, אבל חכמים אסרו "כל צרכיכם". ג. מלאכה לצורך הנאות הגוף אסורה מהתורה.

רבינו אלחנן, רמב"ן, רא"ה, ומאירי סוברים שדין "אך אשר יאכל לכל נפש" כולל גם הנאות הגוף. הרא"ה סובר שתשמיש המיטה הוא הנאת הגוף המתירה מלאכה מהתורה, אבל רפואת העין ומקום לדור בו ביום טוב אינם הנאות המתירות עשיית מלאכות. הרמב"ן סובר שתשמיש המיטה ובריאות העין הם הנאות המתירות עשיית מלאכה. רבינו אלחנן סובר שאף מקום לדור הוא הנאה המתירה עשיית מלאכה.

שאלנו בתחילת הסוגיה האם מותר להפעיל מזגן ביום טוב [לצורך הדיון נקבל את שיטת החזון איש שסגירת מעגל חשמלי אסורה מהתורה ממלאכת בונה]. נראה ברור שהנאת המיזוג נחשבת צורכי הגוף לפחות כתשמיש המיטה, ולכן אמורה להיות מותרת מהתורה לדעת רבינו אלחנן, רמב"ן, רא"ה ומאירי. לדעת הרמב"ן הפעלת המזגן אסורה מדרבנן מפני שסגירת המעגל החשמלי היא מכשירי הנאת הגוף, שחכמים אסרו. לרבינו אלחנן, רא"ה ומאירי הפעלת המזגן מותרת אף מדרבנן. לשיטת רש"י, תוס' ורא"ש שהנאת הגוף אינה כלולה ב"אוכל נפש", אין להורות היתר בהפעלת מזגן, יכול להיות שההפעלה אסורה מדרבנן, ולפי אפשרות אחת אסורה מהתורה.

הלכה

השו"ע [סי' תקיד סע' א] פוסק שאסור לכבות דליקה ביום טוב אפילו אם נשרף ביתו או קדרתו. הרמ"א מקל לכבות לצורך אוכל נפש, גם להצלת הקדרה וגם להצלת מקום אכילתו. הביאור הלכה [ד"ה און] מצטט את הט"ז שמעיקר הדין מותר לכבות אפילו לצורך תשמיש,

תורת אמך, ביצה כב-כב:

אך אין מורין כן. האליה רבה, פרי חדש, בעל התניא וחיי אדם אינם מקבלים קולא זו [פסק הלכה בענין הפעלת מזוגן לאחר השלמת כל הסוגיות הקשורות לדין זה].

מהדורה ראשונית ללא הגהה